

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ЦІВУН НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 811.161.2'42 Рильський М.

**СИНТАКСИЧНА ІНТЕНЦІЯ, СЕМАНТИЧНА ЄДНІСТЬ
І СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПЕРІОДУ
У ТВОРЧОСТІ М. Т. РИЛЬСЬКОГО**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі стилістики української мови Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – академік НАПН України,
доктор філологічних наук, професор
Мацько Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, завідувач
кафедри стилістики української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Мойсієнко Анатолій Кирилович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, завідувач кафедри
сучасної української мови;

кандидат філологічних наук
Сюта Галина Мирославівна,
Інститут української мови НАН України,
старший науковий співробітник
відділу стилістики і культури мови.

Захист відбудеться “02” липня 2010 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “01” червня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Висоцький А. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

В умовах сучасного українського культурного відродження суспільства посилюється інтерес до поглибленого вивчення мови українських письменників-класиків ХХ ст. У плеяді блискучих українських поетів почесне місце займає Максим Рильський як майстер мови, “що прекрасно володів усіма засобами народної мови,” і як поет, який довів “з усією переконливістю факту, що українська мова має все потрібне для повного, художнього висловлення ідей, образів, емоцій, що органічно зросли як на рідному українському ґрунті, так і в інших культурах: від культур Сходу до ... французького класицизму” (Л. А. Булаховський). Учені, які присвятили життєвому і творчому шляху Максима Рильського монографічні дослідження (С. К. Басикало, І. К. Білодід, Г. М. Колесник, Л. М. Новиченко, І. О. Ільєнко та ін.), відзначають, що життя поета – взірєць служіння Україні, своєму народові.

Масштабність постаті Максима Рильського і його творчого впливу в історії української літератури, та й історії української культури загалом настільки значна, що художня спадщина поета, а також його перекладацька діяльність були і залишаються постійним об’єктом уваги літературознавців (О. І. Білецький [1945; 1947; 1960]; Ф. М. Неборячок [1955]; В. М. Борщевський [1956; 1962; 1965; 1970]; С. А. Крижанівський [1960; 1965]; С. М. Шаховський [1960; 1989]; С. К. Басикало [1962]; Л. М. Новиченко [1967; 1980; 1993]; Я. Д. Погребенник [1972]; В. В. Громова [1972]; П. П. Хропко [1975]; І. О. Ільєнко [1995] та ін.), фольклорознавців (О. І. Дей [1965]; Ф. І. Лавров [1965]; М. Є. Сиваченко [1990]; В. І. Новак [1999] та ін.).

Творчість Максима Рильського репрезентує українську літературу й українську літературну мову середини ХХ ст. Мова його творів – один з найкращих зразків сучасної української літературної мови, для збагачення якої поет доклав немало зусиль. Сучасні мовознавці (С. Я. Єрмоленко, Н. Г. Сидяченко, Л. О. Ставицька) поєднують ім’я Максима Рильського з означенням *гранослов*, оскільки, на думку вчених, рідне слово він гранував, шліфував, вигострював. У зв’язку з цим різні аспекти його мовостилію постійно привертати увагу мовознавців. Зокрема, лексичну синоніміку письменника досліджував Г. М. Колесник [1965], фразеологію – А. П. Супрун [1999], поетичну мову його творів – І. К. Білодід [1965; 1986], лінгвістичну спадщину – М. І. Пелипась [2007].

У наукових розвідках (Л. А. Булаховський, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, К. Ф. Шульжук, А. М. Галас) констатовано, що Максим Рильський є майстром створення ускладнених синтаксичних структур – вишуканих, філігранних за формою періодів, але цей аспект мовотворчості українського поета потребує окремого ґрунтовного і всебічного дослідження.

В українському мовознавстві, як і в російському, період рідко розглядають у зв’язку з вивченням індивідуальних стилів, оскільки ця конструкція не належить до широковживаних синтаксичних одиниць та синтаксико-стилістичних фігур.

Серед таких досліджень вирізняються монографічні праці М. С. Лапіної [1963], О. Ф. Решетнікової [1964], а також окремі статті Л. Г. Ботіної “Період у романі Л. Толстого “Війна і мир” [1962], О. М. Карпова “Стилістичні функції періоду у творах Л. Толстого” [1967], О. В. Платовської “Особливості періодичного мовлення (на матеріалі прози І. С. Тургенєва)” [1997]. Інші праці про період написані на широкому мовному матеріалі. Так, об’єктом для дослідження Г. М. Молоткової “Період в ораторській прозі XVII ст.” були похвальні промови Ф. Прокоповича, М. Ломоносова, В. Тредіаковського, О. Сумарокова, М. Карамзіна. Л. І. Байкова розглядає періоди у російській художній літературі XIX-XX ст. (поезія і проза), а також у публіцистиці. Дослідження структурних і функціональних особливостей періоду написане А. М. Галас також на широкому фактичному матеріалі, який репрезентує майже 200-літній період розвитку української літературної мови.

Проблеми сутності періоду, опис його категорійних властивостей знайшли своє відображення у працях А. Б. Шапіро [1951], І. Г. Чередниченка [1957; 1962], А. О. Акішиної [1958], Л. Г. Ботіної [1961], М. С. Лапіної [1963], О. Ф. Решетнікової [1964], О. М. Карпова [1967], Г. М. Молоткової [1974], Н. В. Черемисіної [1986], А. П. Коваль [1987], О. Д. Пономаріва [1997], А. М. Галас [1997], Л. І. Байкової [2001], Л. І. Мацько [2003]. Незважаючи на помітні досягнення у дослідженні періоду, питання його сутності, визначення структурних особливостей тлумачаться по-різному. Недостатньо вивченими залишаються питання співвідношення періоду і складного синтаксичного цілого, модифікованих форм періодів (оберненого та незавершеного), а також вивчення періоду як синтаксико-стилістичної фігури. Період як текстова фігура об’єднує у замкненому колі кілька фігур, однак конвергенція стилістичних тропів і фігур у періоді, яка дає можливість автору зробити мовлення переконливішим і яскравішим, не потрапляли дотепер у коло лінгвостилістичних досліджень.

Актуальність теми дисертації зумовлена потребою теоретичного і практичного вивчення періоду як синтаксичної структури та стилістичної і риторичної фігури в українському мовознавстві; необхідністю комплексного дослідження синтаксичної інтенції у структурно-семантичній побудові періоду і його стилістичних функцій у мові творів Максима Рильського.

У межах визначеної теми авторська інтенція, окрім мотивованої внутрішньо-змістової програми, передбачає і вибір мовних засобів, синтаксичних конструкцій, які в цілому сприяють її реалізації. Період як особливо складна синтаксико-стилістична структура не визначається рамками “звичайного” синтаксису. Це зумовлено насамперед його структурною та ритміко-інтонаційною організацією, особливостями вживання у ньому стилістичних фігур, окремих синтаксичних конструкцій, які під впливом архітектоніки набувають емотивно-експресивних відтінків у передаванні змісту, в реалізації певної думки.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає науковій проблемі кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова “Проблеми формування і розвитку функціональних стилів сучасної української мови, підстилів і жанрів, текстології і текстотворення”. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 03 березня 2005 р.) та схвалена Науковою координанційною радою “Українська мова” НАН України (протокол № 3 від 23 червня 2005 р.).

Мета роботи полягає у теоретичному осмисленні і практичному потлумаченні специфіки вияву авторської інтенції у періоді як синтаксичній структурі й у лінгвостилістичній інтерпретації його текстових реалізацій у мові творів Максима Рильського.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати історію дослідження періоду в риторичній традиції, вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці, виявити його диференційні ознаки;
- з’ясувати співвідношення періоду і складного синтаксичного цілого;
- визначити поняття синтаксичної інтенції та її реалізації в тексті;
- виявити й описати структурно-семантичні особливості класичного періоду та його модифікованих форм (оберненого, незавершеного) у творчому доробку Максима Рильського;
- проаналізувати додаткові синтаксичні елементи, що утворюють інтонаційні злами у періодах Максима Рильського;
- простежити взаємозв’язок періоду з іншими стилістичними фігурами (анафора, анепіфора, асиндетон, полісиндетон, градація та ін.) у творчості Максима Рильського;
- схарактеризувати стилістичні функції періодів в ідіостилі Максима Рильського.

Матеріалом дослідження є оригінальна творча спадщина Максима Рильського, зібрана й опублікована у виданні: Рильський М. Т. Зібрання творів : У 20-ти томах / Максим Тадейович Рильський. — К. : Наукова думка, 1983—1990. На основі цього видання розписано картотеку періодів (622 контекстні позиції).

Об’єкт дослідження – період як особлива синтаксико-стилістична одиниця поетичних, публіцистичних, наукових творів Максима Рильського.

Предмет дослідження – структура, семантика, стилістичні функції періодів, які є виразним показником мовотворчості Максима Рильського.

Мета і завдання дисертації зумовили вибір відповідних **методів і прийомів дослідження**: основним був описовий метод, доповнений застосуванням таких конкретних прийомів аналізу фактичного матеріалу, як моделювання і кількісна інтерпретація фактичного матеріалу; метод діалогічної інтерпретації тексту, який передбачає вияв місця періоду як синтаксико-стилістичної категорії у творчості автора, інтерпретацію авторського задуму й інтенцій. Для з’ясування конвергенції стилістичних фігур у періоді застосовували методи лінгвостилістичного аналізу, зокрема метод комплексного аналізу художнього тексту та естетичного спостереження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у роботі вперше в українській граматиці та лінгвостилістиці досліджено період з погляду синтаксичної інтенції, семантичної єдності та його стилістичних функцій у мовотворчості Максима Рильського; описано різні структурно-семантичні особливості періодів, з'ясовано умови їх функціонування у творах різних жанрів, що допомагає виявити специфіку ідіостилю письменника.

Теоретичне значення роботи. Результати наукового дослідження узагальнюють уже відомі й уводять нові відомості про період як синтаксико-стилістичну категорію, поглиблюють розуміння співвідношення періоду і складного синтаксичного цілого, модифікованих форм періодів (оберненого та незавершеного); розширюють уявлення про сутність і природу синтаксико-стилістичних фігур, а також конвергенцію стилістичних тропів і фігур у періоді; сприяють глибшому вивченню індивідуально-авторського стилю Максима Рильського.

Практичне значення дисертаційного дослідження. Зібраний і систематизований матеріал може бути використаний у навчальних курсах зі стилістики української літературної мови, риторики, лінгвістичного аналізу тексту, у курсі теоретичної та функціональної граматики, при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт, у процесі викладання української мови та літератури у вищій та середній школі.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і практичні результати дослідження викладено в доповідях на звітно-наукових конференціях викладачів кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2002, 2003, 2007, 2008, 2009, 2010 рр.), Всеукраїнській науковій конференції “Сучасні тенденції розвитку слов'янських мов (присвячена пам'яті проф. М. М. Пилинського)” (2002 р.), Міжнародній науковій конференції “Мова як світ світів. Граматика і поетика української мови” (Київ, 2006 р.), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції “Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця” (Київ, 2006 р.), Всесвітньому форумі українців (Київ, 2006 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Діалог літературознавства і методики навчання: шляхи аналізу художнього твору” (Переяслав-Хмельницький, 2006 р.), на II Всеукраїнській науковій конференції “Сучасні орієнтири філологічної науки” (Херсон, 2007 р.), науково-практичній конференції “Українська лінгвостилістика у сучасній науковій парадигмі” (Київ, 2007), Всеукраїнській науковій конференції “Українська мова в просторі і часі” (Київ, 2009 р.), III Всеукраїнській науковій конференції “Мова та лінгвокультурна комунікація” (Бердянськ, 2009 р.) та апробовані в процесі викладання стилістики української мови, лінгвістичного аналізу художнього тексту в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Зміст роботи викладено в 12 одноосібних публікаціях, серед яких 11 – у виданнях, затверджених ВАК України як фахові.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаної літератури (317 позицій), додатків. Загальний обсяг роботи – 271 сторінка; основний зміст викладено на 213 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми, сформульовано мету й завдання дисертаційного дослідження, визначено наукову новизну роботи, окреслено теоретичне й практичне значення одержаних результатів та форми їх апробації.

У *першому розділі* – **“Теоретико-методологічні засади вчення про період”** – проаналізовано історію дослідження періоду в риторичній традиції, вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці, виявлено його диференційні ознаки; розглянуто питання про співвідношення періоду і складного синтаксичного цілого; визначено поняття синтаксичної інтенції.

Період як стилістичну категорію починають вивчати з часів формування риторики і традиційної граматики. У працях Арістотеля “Риторика”, Деметрія Фалерського “Про стилі”, Цицерона “Оратор”, Квінтіліана “Навчання оратора” було закладене підґрунтя розуміння логіко-конструктивних, структурно-граматичних та інтонаційно-ритмічних ознак періоду, а також експресивно-зображувальних засобів, що використовуються у ньому. Це вчення було продовжене і розвинене авторами українських шкільних курсів словесності XVII – першої половини XVIII століть (Ф. Прокоповичем, М. Довгалевським, П. Калачинським, В. Богацьким та ін.), а також у курсах з риторики та поезики російських учених (М. В. Ломоносова, М. М. Сперанського, М. Ф. Кошанського).

З 50-х років XX ст. в українському і російському мовознавстві значно активізується вивчення періоду. На перший план висуваються питання визначення періоду, його будови, структурних особливостей, стилістичних функцій. Дослідження проводять у трьох аспектах – синтаксичному (А. Б. Шапіро, О. М. Карпов), стилістико-синтаксичному (Л. А. Булаховський), синтаксико-стилістичному (А. О. Акішина, І. Г. Чередниченко, А. П. Коваль, Л. І. Мацько, І. Д. Пономарів, Л. І. Байкова та ін.).

Огляд наукової літератури (А. О. Акішина, І. Г. Чередниченко, А. Б. Шапіро, О. М. Карпов, Л. Г. Ботіна, М. С. Лапіна, О. Ф. Решетнікова, Ю. В. Шерех, А. П. Коваль, Л. І. Мацько, І. Д. Пономарів, Н. В. Черемисіна, А. М. Галас, Л. І. Байкова та ін.) і довідкових джерел з аналізованої проблеми дозволив визначити найхарактерніші риси періоду та запропонувати його робоче визначення. Період – це бінарна розгорнута синтаксична побудова у синтаксисі і синтаксико-стилістична фігура у стилістиці та риторичі, у якій завершену думку подано у формі простого ускладненого речення, багаточленного складного або кількох окремих речень, що структурно й інтонаційно поділяються на дві частини

– протазис і аподозис, які побудовані симетрично, за принципом паралелізму, а також на основі однорідності частин.

Період не завжди витриманий у межах класичного (має протазис і аподозис). У його модифікованих формах можуть бути певні відхилення у структурі, в розташуванні частин, у їх повноті та смисловій завершеності. Особливим різновидом періоду вважають побудови, в яких після ритмічно організованих синтаксичних структур, що формують підвищення, немає завершальної частини – *обірваний (незавершений)*. Він побудований як класичний, але для цієї структури характерна відсутність висновку як такого. Інший різновид – *незамкнений (обернений)*. У ньому твердження, яке наближається до висновкового узагальнення, міститься на початку речення.

У зв'язку зі складністю тлумачення періоду як об'єкта дослідження та різноманітністю його виявів, функцій та сфер використання, нагальною є проблема вироблення єдиного критерію при його класифікації. Відомими є декілька класифікацій: за семантико-синтаксичними відношеннями між I і II частинами періоду (А. Б. Шапіро, Л. І. Мацько), за синтаксичними відношеннями між I і II частинами періоду (О. М. Карпов), за моделями структурних типів речення та за семантичними відношеннями між частинами (І. Г. Чередниченко), за моделями структурних типів речення та за способом поєднання частин (А. М. Галас), за ритміко-інтонаційною структурою (Н. В. Черемисіна). На сучасному етапі найпереконливішими видаються нам класифікації періоду, в основу яких покладені моделі простого ускладненого речення і моделі складних речень, а також розмежування періодів за семантико-синтаксичними відношеннями між протазисом та аподозисом. Водночас всі описані класифікації не суперечать, а лише доповнюють одна одну.

З погляду змісту період становить “ніби невеликий художній твір, написаний на певну тему” (Б. М. Кулик, М. В. Арінштейн), “мініатюрний твір” із своєю темою, де не тільки розкривається зміст основної думки, але й подано її аргументацію, обґрунтування (А. О. Акішина), він тяжіє до “змістовно-синтаксичної самостійності, до статусу тексту” (Н. В. Черемисіна). У зв'язку з цим у дослідженні проаналізовано еволюцію поглядів на текст, розглянуто основні ознаки тексту, його когнітивну природу і прагматичний характер, визначено одиниці тексту. На рівень реальних одиниць тексту, на думку Д. Х. Баранника, А. П. Загнітка, можна поставити період, оскільки він, хоч і “зберігає статус одного речення, становить розгалужену синтаксичну композицію, гармонійно організовані частини якої утворюють складну тематичну і структурну цілісність” (Д. Х. Баранник). Мовознавці розглядають період як один із текстових компонентів (текстему). На наш погляд, найбільш відповідним і вдалим є визначення текстемою як “абстрактної інваріантної одиниці текстового рівня мови, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів та інтенційно-прагматичними властивостями” (О. О. Селіванова).

Традиційно в лінгвістичній літературі термін *період* вживають як у широкому, так і у вузькому розумінні. При широкому підході під *періодом* розуміють будь-яке ССЦ (інші терміни: надфразна єдність, мікротекст, прозаїчна строфа), тобто два або більше самостійних речення, що об'єднані темою у смислові блоки. У вузькому розумінні термін *період* закріплюють за особливою побудовою експресивного синтаксису і відносять до синтаксико-стилістичних засобів мови. У сучасному мовознавстві побутують різні думки щодо співвідношення періоду і ССЦ. Так, одні мовознавці дотримуються думки, що “період зі структурою складного синтаксичного цілого неможливий” (А. М. Галас), а інші – що періодом може бути і “складне синтаксичне ціле (ССЦ), тобто одиниця, більша, ніж речення” (Н. С. Валгіна). На основі праць І. Г. Чередниченка, Л. І. Мацько, А. П. Загнітка, Н. С. Валгіної, Л. І. Байкової, М. Ф. Алефіренка зроблено висновок, що період виходить за межі речення: він може бути простим ускладненим реченням, складним багатокomпонентним, а також ССЦ. Таким чином, не виключається можливість трансформації як періоду у ССЦ, так і ССЦ у період.

У 90-х рр. ХХ ст. у лінгвістиці тексту під впливом ідей мовної прагматики та теорії дискурсу відбулася переорієнтація дослідження тексту: від структуральних методів до аналізу комунікативно-функціональних ознак. Текст активно аналізують в контексті інтенціональності, тобто з позиції носія мови з його комунікативними, ментальними, експресивними потребами у зв'язку зі структурою комунікативного акту, що його відображає текст. Вивчення комунікативних намірів мовця, процесів їх породження та відтворення, систематизація мовленнєвих стратегій і тактик у східнослов'янському мовознавстві тільки починається, на чому наголошує багато лінгвістів (І. П. Сусов, Ф. С. Бацевич, А. П. Загнітко, Н. В. Гуйванюк, Т. В. Радзієвська та ін.). Інтерес до цього аспекту мовознавчих студій можна пояснити тим, що важлива частина інформації певного текстового фрагмента чи спонтанного дискурсу, яка здебільшого має екстралінгвальний і прагматичний характер, зокрема – контекст чи ситуація мовлення, міміка, жести, стосунки між комунікантами тощо, пов'язана передусім з її синтаксичним вираженням та семантичним наповненням фрази. Іntenція мовця є одним із основних текстотворчих чинників. Вона відіграє важливу роль у структуруванні тексту, оскільки мовець, автор конкретного висловлювання, породжує текст з певною комунікативною метою, мовленнєвою інтенцією, якій відповідає система мовних одиниць. У нашому дослідженні – це періоди як синтаксична форма втілення авторського задуму. У зв'язку з цим одиниці синтаксису безпосередньо підпорядковані цілям комунікації, інтенціям мовця, які зреалізовані у відповідних синтаксичних структурах з метою запрограмованого впливу на слухача (читача). Виходячи із положення, що інтенція мовця є одним із основних текстотвірних чинників, можемо дати робоче визначення: *інтенція синтаксична* зумовлюється внутрішньою програмою автора (мовця), а способом її втілення є відбір і

комбінація відповідних синтаксичних структур. Вона отримує своє відображення у побудові тексту та його змісті, зумовлюючи спосіб його опису.

У *другому розділі* – “**Структура, семантика і синтаксична інтенція періоду у творах Максима Рильського**” – з’ясовано і описано структурно-семантичні особливості класичного періоду та його модифікованих форм (оберненого, незавершеного) у творчому доробку Максима Рильського; проаналізовано додаткові синтаксичні елементи, що утворюють інтонаційні злами у періодах Максима Рильського.

Максим Рильський як майстер українського слова “приносить у літературу свій мовно-естетичний світ, свою тональність розмови з читачем”, друзями, із самим собою; його творчість – це поезія “роздумів, медитацій, розважливо-спокійної, епічної і водночас ліричної сповіді” (С. Я. Єрмоленко). Така інтенційність реалізується у відповідних синтаксичних структурах – періодах. У своїй творчості поет неодноразово вказував читачеві (слухачеві) на цю синтаксико-стилістичну конструкцію, чітко визначаючи її терміном “період”, наприклад, у статті “Почуття земляцтва”: ... *коли помислю про це (для всього не вистачило б і тричі довшого періоду), // то починаю з радістю відчувати себе житомирянином і романчанином* (М. Т. Рильський).

Зі структурно-граматичного погляду класичні періоди представлені простим ускладненим реченням, багатокомпонентними складними реченнями, до складу яких входять три і більше предикативні частини, відповідним чином пов’язані між собою в єдине ціле, а також ССЦ.

Класичний період може становити просте ускладнене речення з однотипними групами однорідних членів у першій частині – протазисі. Традиційно до простих ускладнених речень відносять конструкції, які об’єднують різнорідні у формально-синтаксичному плані явища: однорідні члени речення, вставні і вставлені конструкції, відокремлені другорядні члени речення, звертання. Періоди ж утворюються однорідністю частин, а інші синтаксеми розглядають як “додаткові синтаксичні елементи”, що створюють “інтонаційні злами, які виходять із загального ритму періоду, але не руйнують його” (О. Д. Пономарів).

Структурно-семантична цілісність блоку однорідних членів у протазисі класичного періоду у творчості Максима Рильського виражається: *за допомогою прийменників та інтонації: За кожну п’ядь землі, за кожен зойк дитяти, За сльози матерів, за рідну братню кров З нас кожен – чуєте? – // себе віддасть готов...* (М. Т. Рильський). Прийменники, що повторюються при кожному члені ряду, посилюють, підкреслюють їх; створюють враження стильової цілісності періоду, надають йому ритмічності; *за допомогою сурядних сполучників: І створення в Ковельському районі (очевидно, в урочищі Нечемне, біля Скулина) заповідника “Лісова пісня”, і видання довідника про місця Лесі на Волині та по інших місцях, де вона бувала, і розширення музею в Колодяжному, – // усе це речі дуже бажані і цілком здійсненні* (М. Т. Рильський). Сполучники в сурядних рядах часто використовуються у періодах з певною стилістичною метою – повторення

сполучників при кожному членові ряду посилює й увиразнює однорідні члени, надає враження піднесеності, урочистості; а парування сурядних членів підкреслює повноту висловлення; **за допомогою безсполучникового зв'язку та інтонації: Крикання різноманітних качок в очеретах, гоготання гусей у небесній височині ранньою весною чи восени, співучий передзвін різних куликів на узбережжях, – // кому не тішили серця милі ці звуки?** (М. Т. Рильський). Безсполучниковий однорідний ряд у періоді виражає синтаксичну еквівалентність, однофункціональність, рівнозначність.

Протазис у періодах зі структурою простого ускладненого речення найчастіше ускладнюється однорідними підметами, додатками, обставинами, присудками, наприклад, **однорідними підметами: А вся його** (Грабовського – Н.Ц.) **літературна діяльність, його невтомна праця** перекладача поетів різних національностей, **його популяризація** російських поетів українською мовою і українських – російською, **його статті й відгуки** про передову російську літературу – **// все це** яскраве свідчення того, що ми тепер називаємо прекрасним словом – **дружба народів** (М. Т. Рильський). У цьому періоді протазис ускладнений однорідними підметами, що поєднані безсполучниково. Крім того, Максим Рильський у наведеному прикладі застосовує “прийом створення інтонації посилювального повтору”, яка виникає від повторення слова *його* з поступовим посиленням і підкресленням його ролі.

Для періодів зі структурою простого ускладненого речення у творчості Максима Рильського характерні **кілька рядів однорідних членів**. Подібну однорідність визначають “як однорідність другого ступеня, тобто таке явище, коли член ряду може мати при собі інші члени” (І. І. Слинько): підмета та означення, підмета та додатка. Наприклад, **підмета та додатка: Тувім був митцем і мислителем дуже широкого діапазону. Ніжний лірик і гострий, аж безпощадний сатирик, співець інтимних людських почуттів і полум'яний трибун, сміливий експериментатор** у мові й віршування і бездоганний **майстер** класичної форми, **автор** лагідно-жартівливих **творів** для дітей і безмежно складної **поєми** “Польські квіти”, **творець** з надзвичайно оригінальною індивідуальністю, іноді **вкрай суб'єктивний**, і **автор** прекрасних перекладів “Слова о полку Ігоревім”, **Пушкіна, Некрасова, Гоголя, Маяковського**, нарешті, **укладач** жартівливо-наукових “Польського п'яницького словника” і “Вакхічної антології” ... **// і все це в одній особі!** (М. Т. Рильський).

Ряд однорідних членів у таких періодах Максима Рильського зазвичай складається “з окремих словоформ, але до його складу можуть входити словосполучення, відокремлені звороти і навіть підрядні частини”(І. І. Слинько): Найчастіше у таких періодах однорідні члени ускладнені підрядними частинами: **Шахтар, що казкову виносить здобич** **Із надр земних до сонця, на-гора, І пісня, що із Києва в Дрогобич Летить, як чайка, з берегів Дніпра, І море шовковистої бавовни, І сад, що у пустелі виника, – // Це все про нього спогад невимовний, Скрізь мисль його і скрізь його рука** (М. Т. Рильський) та відокремленими членами

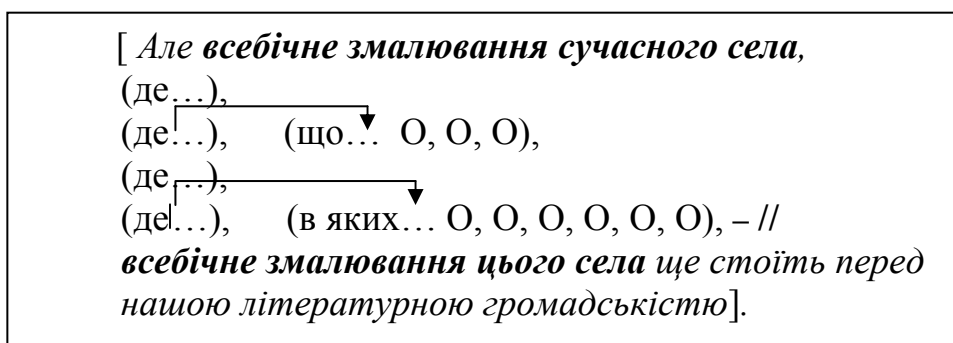
речення: *І рясст у золоті першої роси, І степ, укритий першою травою, І гомін хвиль – // все кличе в дальній край...* (М. Т. Рильський).

У періодах зі структурою простого ускладненого речення, зафіксованих у творах Максима Рильського, при однорідних членах завжди вживаються узагальнювальні слова. Найчастіше це займенник *все (усе)*, оскільки він виражає широкі поняття, у які автор може включити будь-які, навіть логічно несумісні поняття; рідше – прислівники та іменники.

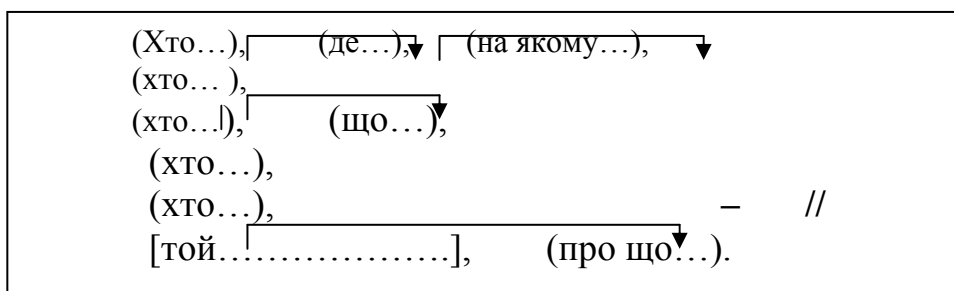
Авторська інтенційність періоду у творчості Максима Рильського активно реалізується у структурах складнопідрядних речень з однорідною супідрядністю. Висхідна частина класичних періодів з такою структурою, переважно, багаточленна, але сказане у ній не видається громіздким, оскільки до її складу входять однорідні елементи, найчастіше підрядні речення одного виду: складнопідрядні з *однорідними детермінантними (часу, умови, місця, допусту)*, з *однорідними з'ясувальними*, з *однорідними означальними*. Мінімальними у цій моделі є двокомпонентні конструкції у протазисі з можливим розгортанням підрядного блоку до десятикомпонентного. У них найчастіше зустрічаємо два варіанти порядку розташування предикативних одиниць: підрядна частина перебуває у препозиції стосовно головної: *Де верби віття гнуть своє похиле, Де непроглядний яловець дріма, Де плаче ліс, де лугу синь німа, // Проречисті підносяться могили* (М. Т. Рильський) або підрядна частина займає інтерпозицію щодо головної: *Там, де молився бернардин І босий кармеліт, Там, де горить з півмертвих стін Давно померлий світ, – // Встає народу чесний син І держить волі щит* (М. Т. Рильський).

Максим Рильський при створенні періодів широко послуговується контамінацією, оскільки вона надає великі можливості для передачі думок, почуттів та їхніх найтонших відтінків, а також можливість абстрагування інформації у процесі мислення. Серед контамінованих складнопідрядних багатокомпонентних речень для утворення періоду найкраще підходить модель речень із *однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю*. Це такі структури, в яких основною є однорідна супідрядність, допоміжною – послідовна підрядність. Кількість компонентів у протазисі може бути різна. Мінімальними у цій моделі є чотирикомпонентні конструкції у протазисі з можливим розгортанням підрядного блоку до шістнадцятикомпонентного. Наприклад, з шістьма підрядними компонентами у протазисі: *Але всебічне змалювання сучасного села,| де нові чудові сорти рослин виводять талановиті, озброєні неабиякими знаннями “самоуки” – селекціонери,| де ростуть люди, що діляться практичним своїм досвідом і теоретичними міркуваннями з ученими агрономами, професорами та академіками,| де раз у раз виявляються свіжі письменницькі таланти,| де виникають чудові самодіяльні гуртки, в яких знають не тільки твори Кропивницького, Карпенка-Карого, Корнійчука, Кочерги, а й пушкінського “Кам'яного гостя” та шекспірівську “Ромео і Джульєтту”, – // всебічне змалювання цього села ще стоїть перед нашою літературною громадськістю*

(М. Т. Рильський). Структурно-схематично можемо представити речення-період так:

• з вісьмома предикативними компонентами у протазисі: **Хто** бачив рівнини Молодеччини з її сірими, непишними полями, **де** бовваніють хтозна з якого часу круглі кам'яні валуни, величне озеро Нароч, **на якому** бувають справжні морські бурі, сині здалека Налібоцькі ліси і овіяну легендами віків Біловезьку пуцу, | **хто** чув одвічний плескіт Німану, | **хто** ходив лісовими стежками, **що**, може, пам'ятають іще кроки Адама Міцкевича та його друзів, | **хто** вдивлявся в сизу далечінь Пінських боліт, перерізаних каналами і цяткованих озерами, | **хто** милувався на колгоспні лани, чесно і щедро збагачені невтомною працею сучасного білоруського хлібороба і одухотворені піснями білоруських дівчат, – // **той** розуміє, про що я кажу ... (М. Т. Рильський). Структурна схема цього речення-періоду:

Змістова єдність у таких періодах підтримується скріпами, у ролі яких найчастіше вживають сполучники та сполучні слова *коли, хто, що, щоб, як, де*. Незначну кількість засобів підрядного зв'язку у контамінованих структурах розглядаємо як індивідуально-авторський засіб посилення сприйняття періоду-речення з великою кількістю предикативних одиниць (4-16 у протазисі). Вони забезпечують при великій кількості компонентів та складності структури збереження ясності, зрозумілості викладу інформації.

Для творів Максима Рильського характерні й класичні періоди зі структурою складних багатокомпонентних речень з різними типами зв'язку, утворені і на основі кількох предикативних частин, що поєднані різними типами зв'язку: **сурядним і підрядним зв'язком**, але для формування періоду конструктивними виявляються лише дві з них – складні речення з сурядністю і однорідною супідрядністю; складні речення з сурядністю, однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю, та **сполучниковим і безсполучниковим зв'язком**. Вони відзначаються більшою частотністю у поетичних творах.

У періодах зі структурою ССЦ як єдине ціле виступають сегментні засоби зв'язності (анафора, тавтологія, анепіфора, синтаксичний паралелізм, синонімічні повтори, вказівні займенники, однотемні слова) та суперсегментні (інтонація, паузи). Така організація висловлення має виразний характер самостійної композиційно-синтаксичної структури, яка передає змістову єдність у кондесованій формі. Для таких періодів характерний сильний і слабкий паралельний зв'язок. Сильний – полягає у цілковитій співвіднесеності певних однофункціональних елементів поєднаних речень, які підкріплені повтором. Для слабого зв'язку характерна видо-часова співвіднесеність речень, що виявляється у спільності цих параметрів у предикатів поєднаних речень, та відсутність повторів. Наприклад, елегія “Туга за молодістю” – зразок класичного текстового періоду зі структурою ССЦ: *Та жаль світанків тих, які лиш раз палали, Тих неповторних гроз, що в вічність одблищали, І перших трепетів у серці й на устах, І першої весни, що зникла, ніби птах Порою ранньою у сивому тумані. Жаль благодатних сліз по дорогій омані, Німої гіркоти, що молодечий вік Немов березовий оволожняла сік, Що з білої кори на землю краплі ронить... Жаль тих передчуттів, що никнуть і холонуть Од вітру першого, який торкнеться їх... Жаль провітків між хмар, блакитних і легких, І льоту ластівки, що над землею мчить, Грозу віщуючи, як синя блискавиця, І гаю млистою, що ніби обважнів, Од щастя, од роси, од туги й солов'їв, Жаль темних поглядів, жаль білих рук дівочих, Жаль сну ранкового по тих безсонних ночах, Що теж були, як сон, як світла тіней гра... Жаль лиха першого і першого добра, Жаль дружби на весь вік, що гасла за хвилину, Хвилинних усміхів, що пронесу до згину, І снігу, й снігурів, і злетів і проваль... // Жаль світу цілого – землі і неба жаль!* (М. Т. Рильський). Текстовий період у протазисі твориться однотипними за структурою складнопідрядними з'ясувальними реченнями, які розкривають зміст опорного слова *жаль*, що є “своєрідним структурним ядром” текстами. Одинадцятиразовий повтор лексеми *жаль* забезпечує повний паралелізм у протазисі та аподозисі, об'єднуючи їх в одне композиційно-синтаксичне ціле, а також визначає специфіку розгортання тексту й характер зв'язку у межах ССЦ. Усі речення цього періоду побудовані за одною схемою: **жаль** →^{чого?} **додатки** →^{який? які?} **означення**. Кожний наступний додаток інформативно розширює лексему *жаль*, що має значення “почуття смутку, журби; жалко, шкода” [СУМ, II, 507]. Це дає змогу авторові докладно і повно представити перед читачем (слухачем) образ туги за молодістю, а загалом – життям.

До модифікованих форм періоду відносимо обернений (незамкнений) період, який починається з аподозису (висновкової частини), а “паралельно-членна конструкція” – протазис – іде після паузи. **Обернений період** у творчості Максима Рильського здебільшого утворюють структури з визначальною неоднорідністю частин, причому провідними відношеннями між такими частинами (протазисом і аподозисом) є пояснювальні, причиново-наслідкові: **пояснювальні**, у яких протазис доповнює, поглиблює або з'ясовує зміст аподозису: *Здумайте: // шумить, гримить столиця (Гоголь щось подібне*

говорив), – *А над осінь прилітає птиця Із північних сивих чагарів, З чорними, печальними очима, З довгим дзьобом, ніби про запас, Для людей байдужих невидима, Таємнича, як смеркання час, І сидить, аж можна наступити, І злітає – серце завмира...* (М. Т. Рильський); **причиново-наслідкові**, у протазисі яких розкрито причину чи подано наслідок, висловлений в аподозисі: *Цей виноградник – гордощі киян: // Тут приморозки боре і туман Людини впертої невтомний розум, Що кинув виклик бурям і морозам, Що дружньо до природи підійшов, Але уміє з другом і змагаться; Тут у кожній ягоді натхненна праця Струмує, як гаряча кров* (М. Т. Рильський). За структурою основу оберненого періоду становлять три типи конструкцій: I тип – обернені періоди зі структурою складного багатокomпонентного безсполучникового речення, II тип – обернені періоди зі структурою багатокomпонентних сполучниково-безсполучникових речень, III тип – обернені періоди зі структурою простого ускладненого речення. У творчому доробку Максима Рильського оберненими є здебільшого періодичні речення, тоді як періоди зі структурою ССЦ – раритетні: *Благословенне все // як отчий дім, Як лист, омийтий чистими сльозами, Благословенна світла далина, Що ні кінця не має, ані дна! Благословенні час той і година, Коли земля ця цвітом процвіла, Де бродить з калаталами маржина У морі запахуцого зела, Благословенна кожна полонина, І кожен порух свіжого стебла, І чисте небо, і вологі тучі, І диво дивне – світлячки летучі! Благословенна дівчини рука, Що вишиває милому сорочку, Благословен огонь тудівника На ниві, в лісі, в пасіці, в садочку, Благословенна мудрості ріка, Що не дримає тихо в сповиточку, А творить на землі такі дива, Що аж сміється далеч світова!* (М. Т. Рильський).

Особливе місце у творчості Максима Рильського займає **незавершений період**. У ньому лише одна “фізично виражена” частина: йдеться про структури, у яких наявні всі ознаки підвищення, тобто є протазис, але немає зниження (аподозису). Найчастіше незавершений період використовується в афектному мовленні як експресивно-стилістична фігура з певними видами модальності. Аналіз досліджуваного матеріалу дозволяє виділити продуктивні типи обірваних (незавершених) періодів з такими модальними значеннями: з **розповідною, бажальною, питальною**. Наприклад, незавершені періоди з питальною модальністю. У протазисі таких періодів висловлюється бажання стосовно здійснення висловлюваного. Синтаксичними засобами вираження бажальної модальності у них є частки *нехай, хай, коли б, якби, хоч би*. Наприклад: ***Хоч би злочинні гордощі чола, Хоч би Кармен привабливо пройшла І задзвеніли п'яні кастаньєти! Хоч би чарок, хоч би пороків ряд, Хоч би у персні золотому яд, Хоч би удар веселого стилета!*** // (М. Т. Рильський). Більшість незавершених періодів виходить за межі речення. Їх своєрідність допомагає яскравіше передати авторську інтенцію, порівняно з періодами повної структурної завершеності. Крім того, емотивно-експресивне обривання висловлювання надає можливість адресатові здогадатися, домислити те, що залишилося непроголошеним. Для незавершених періодів характерне емфатичне (виразне, підкреслене) виголошення.

За семантико-синтаксичними відношеннями між протазисом і аподозисом у творчості Максима Рильського виділяємо кілька видів періодів: предикатний, часовий, умовний, допустовий, порівняльний, місця, означальний, пояснювальний, з'ясувальний, причиново-наслідковий, протиставний, узагальнювальний. Найпродуктивнішими періодами є узагальнення та протиставлення, які становлять 22,96 % від загальної кількості класичних та обернених: *Уже весна відсвяткувала Свої вишневі весілля, Уже до літнього причала Пливе запліднена земля, Вже колос виник на ячмені, Отож, здавалось би, пора Пісні покинути шалені, Як мудрість каже нам стара, Вже підростуть небавом діти, І їм наступної весни Самим співати і любити Серед ясної гуцини, – // **Проте** в сріблистім верболозі, Таємні спільники мої, Не підкоривши серця прозі, Співають пізні солов'ї* (М. Т. Рильський).

У межах періоду, особливо у протазисі, можуть бути інтонаційні злами, зумовлені вживанням відокремлених членів речення, вставних і вставлених конструкцій, звертань. Відокремлені члени речення у періодах Максима Рильського переважно є розгорнутими структурами. Їх уживання у таких конструкціях зумовлене прагненням до стилістичного урізноманітнення мовних засобів, пояснюється потребою наповнити конструкцію відповідним змістом, а також надати різноманітності та емоційності висловлюванню. Відокремлені члени семантично і граматично доповнюють усю структуру конкретного періоду, розгортають його, збільшують кількість можливих паралельних конструкцій, створюючи синтаксичну синонімію. У періоді автор використовує відокремлені члени речення в різних позиціях – на початку, у середині, у кінці як першої частини (протазису), так і другої (аподозису): *У серпні, як уже цілує осінь Берези й клени першим поцілунком, Трутизни підливаючи в любов; У серпні, як уже лелеки вчать Літати молодь, креслячи круги Все вище й вище в ясно-синім небі, Щоб до далеких позаморських мандрів Було готове плем'я молоде; У серпні, як горять жоржини повні Холодним полум'ям навпроти сонця І айстри розгортають пелюстки, До кучерів подібні, – // в тихім серпні Буває день, коли троянди куц, Що тішив нас жагучою весною, Як палу найчистішого взірець, Як пристрасть, перелита в ніжні тони І запах лагідний, – немов згадає Минуле щастя, стрепенеться враз, Росинками обсипаний скляними, І викине тендітні бульбашки, Як навесні, і знову розцвіте* (М. Т. Рильський).

Вживання у періодах вставних і вставлених конструкцій свідчить про те, що їх використання зумовлено прагненням автора до яскравішого підтвердження висловленої думки новими варіантами. Вони передають додаткові відомості про предмет мовлення, пояснення, уточнення, поправки, принагідні зауваження, вказують на послідовність викладу чи його завершення. Крім того, спостерігається органічне поєднання вставних і вставлених структур. Таке поєднання зафіксовано:

- у поетичних текстах: *Колись, бувало, кожен спомин Про хату батьківську, про комин Та приязний із нього дим, Про молодечий жвавий гомін В дуєті з гомоном старим, Про ніжні зустрічі колишні, Тополі, верби, груші, вишні (Чудові*

речі, далєбі, Хоч єсть і інші речі втішні!) – // Усе причиною журбі І смутку приводом бувало (М. Т. Рильський). У протазисі автор поєднує два додаткові елементи:

- вставне слово *бувало* для “вираження дії, що нерегулярно повторювалась у минулому, у значенні *часом, іноді, траплялось*” [СУМ, I, 245];

- вставлене речення (*Чудові речі, далєбі, Хоч єсть і інші речі втішні!*), яке ускладнене у розмовним вставним словом *далєбі*, що має значення *правду кажучи, справді[ж, бо], дійсно* [СУМ, II, 207]. Таке поєднання вставного слова і вставленого речення надає періоду колориту розмовності;

• у публіцистичних, наукових текстах: *Малий Мирон з його пожадливою цікавістю до світу, з наївними спробами самотійно осмислити явища життя (“От сонічко – чому воно таке невелике, а татуньо казали, що воно велике?”)*, з його надзвичайно гострою уявою, якій вузьенька мілка річка здавалась синьою безоднею, з його “відкриттями”, ніби людина “очима видить, а вухами чує кудкудакання, а пальцями шум”, *малий Мирон, що плакав, заявляючи, начебто він “не вмє мислити так, як люди”, малий Мирон – “туман вісімнадцятий”, на думку матері, ба й сторонніх людей, а насправді дуже вразлива й обдарована натура, // – звичайно, певною мірою це малий Івась, син “коваля Яця з Гори”* (М. Т. Рильський). Цей період Максим Рильський також поширює додатковими елементами. Причому вставлений компонент – це цитата, яка виконує роль конкретизаційної деталі і надає періоду певної експресивності. Вставні компоненти автор використовує у двох частинах періоду:

- у протазисі вставне речення, що вказує на джерело інформації (*на думку матері, ба й сторонніх людей*). Особливу роль при цьому відіграє сполучник *ба*, що “вживається для приєднання речення, що уточнює зміст попереднього; значенням близький до *та й, навіть*” [СУМ, I, 75], створюючи колорит розмовності;

- в аподозисі вставне слово, що вказує на ступінь звичності викладених фактів (*звичайно*).

У періодах Максима Рильського можлива і комбінаторність додаткових елементів – ускладнення кількома відокремленими обставинами, вираженими дієприслівниковими зворотами, та вставленим реченням, що містять додаткову інформацію. Але таке нагромадження інформації у протазисі дещо змінює інтонаційний малюнок періоду – замість поступового підвищення голосу до найвищої точки відбувається деякий спад інтонації. При збереженні доцентрової форми предикативного зв’язку цілісне висловлювання може розчленовуватися на сегменти, винесені за межі речення (парцеляція, приєднування). Свідоме сегментування автором цілісної інформації у періоді має прагматичне спрямування й увиразнює той смисловий відрізок, що лінійно продовжує речення поза його формальними межами. Парцеляти в будь-якому структурно-семантичному вияві лише разом з опорною частиною формують завершений зміст, і тому йдеться не про розрив смислових відношень на семантичному рівні, а про специфіку їхньої подачі. Використовуючи парцеляцію у періодах, Максим

Рильський намагається відтворити на письмі природне розгортання розмови, коли мовлення не є наперед продуманим і втиснутим у готові, закінчені формули: *Як перед нами ненароком Заграє іскрами вода, Як мій сусід хазяйським оком Сади і ниви огляда, Як чути пісню, що вродилась Сьогодні тільки на землі. Як небосхили нам розкрились У силі, в свіжості, в теплі, – // Ми знаємо, що людське щастя Тут із-під людських рук зросло, Ми певні – ворогам не вдасться Стоптати радісне зело* (М. Т. Рильський).

Комунікативна мета періодів, створених Максимом Рильським, як у художньому, так і публіцистичному чи науковому стилях однакова: забезпечити повноту і широту інформації способом конденсованої передачі багатопланового, різноманітного, об'ємного змісту в єдиній композиційно-синтаксичній структурі.

У третьому розділі – “Період у системі стилістичних фігур” – простежено взаємозв'язок періоду з іншими стилістичними фігурами (анафора, анепіфора, асиндетон, полісиндетон, градація та ін.); схарактеризовано стилістичні функції періодів в ідіостилі Максима Рильського.

Період як текстова фігура об'єднує у замкненому колі кілька фігур. Така конденсація в одному місці кількох стилістичних прийомів, які додають експресивності один одному, визначають як стилістичну конвергенцію (М. Ріффатер). У періодах Максима Рильського особливе місце належить синтаксичному паралелізму та однорідності частин, які зумовлюють не тільки ритмічність, інтонаційну напруженість, а й глибоке, різнобічне розкриття його тематики. Повтори є також важливим своєрідним актуалізатором у періоді, що реалізують експресивно-виражальну функцію, забезпечують єдність його структури, створюють емоційну напруженість, посилюють внутрішній зміст, передають схвильованість мовлення. На їх основі утворюється низка стилістичних фігур, що активно функціонують у періоді – анафора, анепіфора, хіазм, полісиндетон. Анафора конденсує авторську думку, дозволяє актуалізувати ті факти, процеси, картини, які мають бути у фокусі зображення. Анепіфора надає періодові “округлості” побудови, що створюється однаковими елементами у протазисі і, відповідно, в аподозисі, сприяючи композиційній стрункості і завершеності періоду: *Вербова гілка зацвіла У мене на столі, Як символ сонця і тепла, Ще схованих в імлі, Як знак зеленої весни, Котра ще вдалині, Як знак, що щастя рясний сад Даровано мені. // Вербова гілка на столі У мене розцвіла...* (М. Т. Рильський). Автор майстерно послуговується анепіфорою у періодах різних жанрів: *ліриці* (філософській, інтимній, пейзажній): *несіть богам дари // богам несіть дари* (XX, I, 168); *мова // мова* (XX, I, 178); *в серпневі дні // в серпневі дні* (XX, I, 214); *вийшли // вийшли* (XX, II, 167) та ін.; *статтях, нарисах*: *до тієї Франції // до тієї Франції* (XX, IV, 177); *Дмитро Павличко // то для Дмитра Павличка* (XX, XIII, 431); *Іван Франко // Іван Франко* (XX, XII, 234); *а наша література // наша література* (XX, XIII, 130); *всю зачаровану Десну // всю цю кіноповість* (XX, XV, 245). Анепіфора створює обрамлені періоди, які у поезії Максима Рильського становлять 10,14 %, а у публіцистичних і науково-популярних текстах – 13,5 %.

Максим Рильський, використовуючи полісиндетон, нанизування структур зі сполучними словами та сполучниками (*коли, хто, де*), увиразнює той чи інший фрагмент у періоді, дбає про мелодійність поетичної строфіки, про посилення ліричної виразності та медитативності. Ці фігури доповнюються ампліфікацією і градацією. У періоді автор найчастіше створює ампліфіковані ряди іменників, а також складні ампліфікаційні фігури (“ампліфікацію ампліфікацій”), які організовані в одне ціле анафоричною ампліфікацією займенника *цей (це, ця, ці)* та іменниками. Особливо яскраво у періодах Максима Рильського представлена ампліфікація антропонімів, які виражають імена реально існуючих осіб – видатних постатей української, російської та світової культури, політичних і державних діячів, постатей з історичного минулого України та інших країн. Однак на їх кількісному розподілі і стилістичному вживанні виразно позначається жанрово-стильова специфіка та ідейно-тематичний зміст. У науково-популярних та публіцистичних текстах антропонімів значно більше, ніж у поетичних, проте другі мають свої особливості. У них визначальним показником є не кількість, а експресивність та образність, яку вносять тропи (епітети, метафори, порівняння): *Із пісні, з пісні вирости Бетховен, Чайковський, Лисенко та Леонтович, Шопен із пісні виріс, чародій, І Римський-Корсаков, казкар поважний, Із пісні – як троянда із шипшини! Шевченко й Леся вирости із пісні, До неї Пушкін спраглий припадав, Живився Гейне піснею народу, – // І хто ж її насмілиться зрубати, Під корінь хто безсмертну підітне?* (М. Т. Рильський). При антропонімах Максим Рильський активно використовує описові перифрази, які найчастіше співвідносні зі словосполученням або реченням.

У творах Максима Рильського виділяємо такі основні стилістичні функції періодів: текстотворчу (архітектонічну) та емотивно-експресивну. Експресивність періоду як синтаксико-стилістичної одиниці тісно пов'язана з його структуруванням. До синтаксичних засобів експресії у періоді належать: синтаксичний паралелізм, однорідність частин, повтор, парцеляція, антиципація.

Висновки

Аналіз фактичного матеріалу та теоретичні узагальнення дають змогу зробити висновки щодо синтаксичної природи періодів, а також особливостей їх структури та семантики, стилістичних параметрів функціонування у творчості М. Т. Рильського.

Теорія періоду сформувалась на основі античної традиції з урахуванням досягнень західноєвропейських ренесансних поетики та риторики, а також гомілетики і патристики ранньоукраїнського періоду. Праці Ф. Прокоповича і М. Довгалецького відображають загальні тенденції розвитку вчення про період – його структурно-граматичні, інтонаційно-ритмічні ознаки й експресивно-зображувальні можливості. Російські ритори XVIII-XIX ст. (М. В. Ломоносов, О. Ф. Мерзляков, М. М. Сперанський, М. Ф. Кошанський) у своїх працях також розглядали питання визначення, класифікації, функціонування періоду. Загалом

автори риторик до створення періоду ставили такі вимоги: граматична єдність, логічність, “риторичність” (використання тропів та фігур), милозвучність.

Незважаючи на інтенсивний розвиток граматичної науки у другій половині XVIII – першій половині XIX ст., період здебільшого вивчався у стилістичному аспекті. Такий напрям дослідження був зумовлений передусім загальним характером граматичних знань того часу, а також живучістю старої традиції, за якою вчення про речення вважалося складовою частиною не граматики, а, переважно, риторики.

Найхарактернішими рисами періоду є: 1) період виразно ділиться на дві частини: протазис (підвищення) та аподозис (зниження); 2) члени періоду найчастіше побудовані симетрично, за принципом паралелізму: повторенням порядку слів, видо-часових форм дієслів. У побудові періоду використовують лексичні повтори, фігури синтаксичного паралелізму, фігури однорідності частин; 3) період вирізняється інтонаційним оформленням: перша частина характерна поступовим інтонаційним підвищенням, а після паузи йде друга частина, яка відзначається значним зниженням тону (на письмі пауза передається комою або комою і тире); 4) ритмічність періоду забезпечена розміром компонентів першої частини та їх паралелізмом; 5) період – це тематично, структурно та інтонаційно замкнена побудова.

Період є одним із текстових компонентів, що за своєю граматичною природою корелює з реченням (ускладненим або складним багатоконпонентним), ССЦ або становить цілий невеликий твір. Період – це бінарна розгорнута синтаксична структура у синтаксисі і синтаксико-стилістична фігура у стилістиці та риторичі. У ньому завершену думку подано у формі простого ускладненого речення, багаточленного складного або кількох окремих речень, що структурно й інтонаційно поділяються на дві частини – протазис і аподозис, які побудовані симетрично, за принципом паралелізму, а також на основі однорідності частин.

У структурному плані інтенція виступає у вигляді двох компонентів: перший – містить цільову спрямованість самого мовленнєвого акту (актомовленнєва, початкова інтенція), а другий – передбачає досягнення головної мети (постактомовна, кінцева інтенція), оскільки в основі лінгвістичної теорії інтенції лежить положення про те, що кожна дія звідкись виходить (або нізвідки не виходить) і кудись спрямована (або нікуди не спрямована). Інтенція відіграє важливу роль у структуруванні тексту, зумовлюючи спосіб його опису.

У періодах як бінарних синтаксичних структурах інтенція реалізується у таких різновидах:

- класичних періодах, у яких дія у протазисі передбачає і прогнозує дію в аподозисі;
- обернених, у яких дія в аподозисі передбачає дію аргументації або переконування в протазисі;
- незавершених, у яких дія у протазисі нікуди не спрямована, що виражає нульовий аподозис, створюючи емотивно-експресивний ефект висловлення.

Одиниці синтаксису безпосередньо підпорядковані завданням комунікації, інтенціям мовця, які реалізуються у відповідних синтаксичних структурах для запрограмованого впливу на слухача (читача). Тематично комунікативна (синтаксична) інтенція отримує свою реалізацію в таких семантико-синтаксичних відношеннях між протазисом і аподозисом: період узагальнення, у якому аподозис виконує узагальнювальну функцію до протазису; період протиставний, у якому аподозис виконує функцію протиставлення до протазису; період часовий, у якому протазис вказує на час або проміжок тривання дії, вираженої аподозисом; період умовний, у протазисі якого вказано на умову, за якої відбувається дія в аподозисі; період допустовий, у якому протазис вказує на умову, всупереч якій відбувається дія в аподозисі; період порівняльний, у якому протазис пояснює аподозис шляхом порівняння; період місця, у якому протазис вказує на місце чи напрямок дії аподозису; період означальний, у протазисі якого визначаються особа, явище, про які говориться в аподозисі; період пояснювальний, у якому протазис доповнює, поглиблює або з'ясовує зміст аподозису; період предикативний, у протазисі якого наявний підмет, а в аподозисі – присудок.

Медитативність, розлогість думки, намір показати єдність у багатоманітності в творчому доробку Максима Рильського забезпечують періоди зі структурою складнопідрядних речень з однорідною супідрядністю, контамінованих складнопідрядних речень, а також періоди зі структурою простого ускладненого речення, текстові періоди зі структурою ССЦ. Періоди зі структурою складносурядного і безсполучникового речень непоширені, тому становлять периферійну модель.

У періодах-реченнях цілісне висловлювання може розчленовуватися на сегменти, винесені за межі речення (парцеляція, приєднування). Використовуючи парцеляцію у періодах, Максим Рильський відтворює природне розгортання розмови, надаючи їй живомовності, невимушеності. Свідоме сегментування Максимом Рильським цілісної інформації у періоді має прагматичне спрямування й увиразнює той смисловий відрізок, що лінійно продовжує речення поза його формальними межами. Парцеляти в будь-якому структурно-семантичному вияві лише разом з опорною частиною формують завершений зміст, і тому йдеться не про розрив смислових відношень на семантичному рівні, а про специфіку їхнього представлення.

У межах періоду, особливо в протазисі, трапляються інтонаційні злами, зумовлені вживанням відокремлених членів речення, вставних і вставлених конструкцій, звертань. Залучення Максимом Рильським у періоди відокремлених членів речення пояснюється потребою навантажити конструкцію відповідним змістом, прагненням до стилістичного урізноманітнення мовних засобів. Вони семантично і граматично доповнюють всю структуру конкретного періоду, розгортають його, збільшують кількість можливих паралельних конструкцій, створюючи синтаксичну синонімію. Вставлені конструкції, перебуваючи у межах періоду, реалізують інтродуктивний синтаксичний зв'язок реченнєвомодифікувального характеру й спеціалізуються на введенні автономно-

довідкової інформації. Розширення меж і функцій інтродуктивності у періодах сприяють потенційному розгортанню періоду в площину тексту.

Період є настільки місткою синтаксико-стилістичною фігурою у стилістиці й риторичі, що у ньому відбувається конвергенція стилістичних тропів і фігур. Стилістичну конвергенцію характеризують як накопичення кількох стилістичних прийомів, що додають експресивності один одному. У періодах стилістичні конвергенції реалізують образні функції усіх інших фігур і тропів: епітетів, порівнянь, метафор, антитез, повторів (анафора, епіфора, хіазм, полісиндетон, асиндетон), градацій, ампліфікацій, а також синтаксичного паралелізму, однорідності частин, антиципації тощо. Вибір стилістичних фігур і принципів їх висування на перший план у періоді залежить від його змістової, структурно-синтаксичної та ритмомелодійної архітектоніки і зумовлені специфікою індивідуально-авторського мислення майстра слова.

Максим Рильський майстерно створював досконалі за формою і стилістично виразні періоди у текстах різних стилів (художньому, публіцистичному, науковому) і жанрах (поезія, поема, стаття, нарис та ін.). З погляду архітектоніки автор використовував періоди у різних композиційно важливих частинах тексту: на початку (поєми, вірша, статті) розповіді, синтезуючи подальший розвиток подій, у середині чи висновковій частині. Майстер української літератури також вміло писав періодом цілі поетичні твори. Створення цих довершених періодів, що, за словами поета, “сам схвалив би Карамзін”, свідчить про досконалу конденсовану форму вислову з відчутною інтелектуальною домінантою. За допомогою періодів Максим Рильський забезпечує повноту і широту інформації способом конденсованої передачі багатопланового, різноманітного, об’ємного змісту в єдиній композиційно-синтаксичній структурі.

Експресивність у періоді забезпечується лексико-стилістичними засобами, які залежать від типу конотації – адгерентної (мовленнєвої, okazіональної) чи інгерентної (загальномовної, узуальної) та структурною його організацією: нанизуванням однорідних членів речення, які організуються в єдине ціле за принципом ампліфікації, градації, а також паралелізмами, парцеляцією, антиципацією, повторами. Ці елементи образності, виступаючи в органічній єдності, посилюють вплив на емоційну та інтелектуальну сферу читача (слухача).

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

1. *Цівун Н. М.* До проблеми дефініції стилістичних фігур / Наталія Миколаївна Цівун // Наука і сучасність : Зб. наукових праць. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. — С. 279—286.
2. *Цівун Н. М.* Стилістичні фігури в поетиках та риториках викладачів Києво-Могилянської XVII-XVIII століть / Наталія Миколаївна Цівун // Система і структура східнослов'янських мов (До 200-річчя з дня народження В. І. Даля) : Зб. наукових праць. — К. : Знання України, 2001. — С. 121—126.

3. *Цівун Н. М.* Проблема періоду як фігури у лінгвопоетиці / Наталія Миколаївна Цівун // Система і структура східнослов'янських : Зб. наукових праць. — К. : Знання України, 2003. — С. 231—236.
4. *Цівун Н. М.* Стилістичні фігури як засіб творення експресії у поезії М. Т. Рильського “Не грай! Не грай!” / Наталія Миколаївна Цівун // Мовознавчі студії : Зб. наукових праць. — К. : Київський університет, 2006. — С. 80—84.
5. *Цівун Н. М.* Синтаксичні і стилістичні параметри періоду: теоретичний аспект / Наталія Миколаївна Цівун // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: Зб. наукових праць. — К. : ІВЦ Держкомстату України. — 2006. — Вип. 12. — С. 193 —201.
6. *Цівун Н. М.* Повтор як невід’ємний елемент створення періоду (на матеріалі творчості Максима Рильського) / Наталія Миколаївна Цівун // Лінгвостилістика: об’єкт – стиль, мета – оцінка : Зб. наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко. — К., 2007. — С. 164—170.
7. *Цівун Н. М.* Конвергенція стилістичних фігур у періоді (на матеріалі творчості Максима Рильського) / Наталія Миколаївна Цівун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”: Зб. наукових праць. — Вип. V. — Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. — С. 170—174.
8. *Цівун Н. М.* Співвідношення періоду і складного синтаксичного цілого у сучасному мовознавстві (на матеріалі творчості Максима Рильського) / Наталія Миколаївна Цівун // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наукових праць. — Вип. 382—384. Слов’янська філологія. — Чернівці : Рута, 2008. — С. 79—85.
9. *Цівун Н. М.* Роль додаткових синтаксичних елементів у періоді (на матеріалі творчості Максима Рильського) / Наталія Миколаївна Цівун // Наукові записки. Серія: Філологія. — Вип. 10. — У 2-х т. — Вінниця, 2008. — Т. 1. — С. 266—271.
10. *Цівун Н. М.* Період як одиниця тексту (на матеріалі творчості Максима Рильського) / Наталія Миколаївна Цівун // Система і структура східнослов'янських мов (До 85-річчя доктора філологічних наук професора М. Я. Брицина) : Зб. наукових праць. — К. : Знання України, 2008. — С. 219—224.
11. *Цівун Н. М.* Періоди зі структурою простого ускладненого речення (на матеріалі творчості Максима Рильського) / Наталія Миколаївна Цівун // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : Зб. наукових праць / За ред. академіка Л.І. Мацько. — Вип. 2. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — С. 152—157.

12. Цівун Н. М. “Синтакса – душа мови” (Особливості синтаксису поетичної мови Максима Рильського) / Наталія Миколаївна Цівун // Культура слова. — 2009. — № 71. — С. 86—90.

АНОТАЦІЯ

Цівун Н. М. Синтаксична інтенція, семантична єдність і стилістичні функції періоду в творчості М. Т. Рильського. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – К. : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2010.

Дисертацію присвячено дослідженню періоду з погляду синтаксичної інтенції, семантичної єдності та стилістичних функцій на матеріалі творів Максима Рильського.

У роботі проаналізовано історію вивчення періоду в риторичній традиції, вітчизняній та російській лінгвістиці, виявлено його диференційні ознаки; з'ясувано співвідношення періоду і складного синтаксичного цілого, визначено поняття синтаксичної інтенції. Виявлено і описано структурно-семантичні особливості класичного періоду та його модифікованих форм (оберненого, незавершеного) з погляду синтаксичної інтенції у творчому доробку Максима Рильського. Проаналізувано додаткові синтаксичні елементи, що утворюють інтонаційні злами – відокремлені члени речення, вставні і вставлені конструкції, звертання. Простежено взаємозв'язок періоду з іншими стилістичними фігурами (анафора, анепіфора, полісиндетон, хіазм, ампліфікація, градація, антиципація та ін.); схарактеризовано стилістичні функції періодів в ідіостилі Максима Рильського.

Ключові слова: період, класичний період, обернений період, незавершений період, обрамлений період, протазис, аподозис, інтенція, конвергенція стилістичних фігур, анафора, анепіфора, полісиндетон, парцеляція, ампліфікація, паралелізм.

АННОТАЦИЯ

Цивун Н. Н. Синтаксическая интенция, семантическое единство и стилистические функции периода в творчестве М. Т. Рильского. – Рукопись. Дисертація на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – К. : Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, 2010.

Диссертационное исследование посвящено одной из актуальных проблем лингвостилистики – изучению синтаксической интенции, семантического единства и стилистических функций периода в творчестве Максима Рильского.

Период в работе рассматривается как бинарная синтаксико-стилистическая категория, для которой характерно: деление на две части – протазис и аподозис; структурно-семантический параллелизм членов частей периода; контрастная

интонационная оформленность частей: повышение тона в протазисе и понижение в аподозисе; тематичная, структурная, интонационная замкнутость.

В системе единиц текста период рассматривается как текстема, которая характеризуется тематическим смыслом, композиционной структурой, отбором лексико-фразеологических, грамматических, стилистических средств, а также интенционно-прагматическими особенностями.

Установлено, что для творчества Максима Рыльского характерны классические периоды, образованные простыми осложненными, многокомпонентными сложными предложениями, а также сложным синтаксическим целым. Для достижения необходимых стилистических эффектов автор использовал модифицированные формы периода – незавершенный, который имеет протазис и нулевой аподозис, и обратный, который начинается с аподозиса (вывода или следствия), а после паузы продолжается протазисом.

За семантико-синтаксическими отношениями между протазисом и аподозисом выделяются такие типы периодов в творчестве Максима Рыльского: предикативный, временной, сравнительный, условный, места, цели, определительный, причинно-следственный, обобщающий, противительный, изъяснительный.

В диссертации проанализированы дополнительные синтаксические элементы, которые создают интонационные изменения в периоде – обособленные члены предложения, вводные и вставленные конструкции, обращения.

Отмечено, что период – это текстовая фигура в стилистике и риторике, в которой происходит конвергенция стилистических фигур. Использование синтагматических (структурный параллелизм и однородность частей) парадигматических (анафора, анепифора, полисиндетон, хиазм, парцелляция, амплификация) фигур в их взаимодействии – один из способов сделать период экспрессивным, ритмичным.

Периоды в творчестве Максима Рыльского активно представлены как в поэтических произведениях, так и в публицистических и научно-популярных текстах. При этом в поэзии основное значение приобретает эмоционально-образная функция периода, тогда как в публицистических и научно-популярных период выступает в целях логико-эмоционального убеждения.

В ходе исследования установлено, что писатель широко использовал стилистический потенциал периода. Основными функциями являются текстообразующая и эмотивно-экспрессивная. Текстообразующая функция проявляется в автосемантии, при которой автор использовал период в различных композиционно важных частях текста, а также писал периодом целые поэтические произведения. Эмотивно-экспрессивная функция выражается лексико-фразеологическим наполнением и структурой.

Ключевые слова: период, классический период, обратный период, незавершенный период, обрамленный период, протазис, аподозис, интенция, конвергенция стилистических фигур, анафора, анепифора, полисиндетон, парцелляция, амплификация, параллелизм.

SUMMARY

Tsivun N. M. Syntactic intention, semantic unity and stylistic functions in M. T. Rylsky's. – Manuscript. Dissertation for obtaining scientific degree of the Candidate of linguistics by specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. – Kyiv, 2010.

The Dissertation is dedicated to investigation of the period according to its syntactic intention, semantic unity and stylistic functions based on Maksym Rylsky's works.

This research analyses the history of period learning in rhetorical Ukrainian and Russian linguistics, determines its differential signs; explores the correspondence between the period and complex syntax unit, explores the notion of syntactic intention used in works of Maksym Rylsky. It discovers and describes structurally semantic features of classical period and its modified forms (converse and incomplete) in terms of syntactic intention. It analyses additional syntax elements that form the bifurcation of intonation – separated parts of sentences, parenthetical and ascertained constructions, addressing. It traces the relationship with other stylistic figures (anaphora, anepiphora, polysyndeton, chiasm, amplification, gradation) characterizes stylistic functions of periods in Maksym Rylsky's idiomatic style.

Key words: period, classical period, converse period, imperfective period, limited period, prothesis, apposition, intention, convergentia stylistic figures, anaphora, anepiphora, polysyndeton, parcelation, amplification, parallelism.